

КОРХОНАЛАРНИНГ МОЛИЯВИЙ БАРҚАРОРЛИГИНИ МУСТАҲКАМЛАШГА ҚАРАТИЛГАН ЧОРА-ТАДБИРЛАР

*Чориев Ф.Э. ТДИУ, “Макроиқтисодий
таҳлил ва прогнозлаштириш”
кафедраси катта ўқитувчиси*

Аннотация. Ушбу илмий ишида турли олимларнинг тавсияларини кўриб чиқиш асосида корхоналарнинг тўлов қобилияти ва молиявий барқарорлигини мустаҳкамлаш чора-тадбирлари келтирилган. Буларга дебиторлик қарзларини самарали бошқариш, капитал айланмасини тезлаштириш, фойда ва пул оқимини кўпайтириш киради. Маколада молиявий барқарорлик концепцияси компаниянинг молиявий ҳолатининг асосий мезонлари сифатида очиб берилган.

Таянч иборалар: Тўлов қобилияти, молиявий барқарорлик, дебитор ва кредитор қарздорлик, пул оқими.

Кириш. Корхоналарнинг тўлов қобилияти ва молиявий барқарор-лигини мустаҳкамлаш чоралари сифатида дебиторлик қарзларини самарали бошқариш, капитал айланмасини тезлаштириш, фойда ва пул оқимини кўпайтириш масалаларини келтиришимиз мумкин. Дебиторлик қарзларининг катта қисми активларнинг бир қисми ташкил этиши ҳар қандай корхонани тўлов қобилиятини йўқотишига олиб келиши мумкин.

Асосан корхоналарнинг молиявий барқарорлик тушунчасига кўп олимлар томонидан таърифлар берилган. "Молиявий барқарорлик" мезони ҳар доим долзарб бўлиб, корхоналарнинг молиявий ҳолатининг асосий хусусиятларидан бири ҳисобланади.

Тадқиқот методологияси. Тадқиқотнинг назарий ва услубий асосини компанияларнинг молиявий барқарорлигини мустаҳкамлашнинг ушбу таҳлил соҳасидаги маҳаллий ва хорижий олим-мутахассисларнинг илмий ишлари ташкил этди. Тадқиқотнинг асосий натижаси омиллар таҳлилини қўллаш орқали молиявий барқарорликни таъминлаш чора тадбирларини ишлаб чиқишдир.

Адабиётлар шарҳи. Молиявий барқарорлик кўрсаткичи корхона эгалари ва кредиторлар ўртасидаги таваккалчиликнинг қандай тақсимланганлигини кўрсатади. Ҳамда молиявий қарамлик ва молиявий мустақиллик, активларнинг қарамлик коэффиценти, фоизни қоплаш коэффиценти каби коэффицентлардан фойдаланиш орқали ушбу кўрсаткични аниқлаш мақсадга мувофиқдар (Пардаев ва бошқалар, 2008).

Хакимов ва Холмирзаевлар (2020) ўзларининг илмий ишларида корхоналарнинг жами активлари таркибида пул маблағлари энг муҳим молиявий актив сифатида тан олинисини ҳамда корхонанинг тезкор ликвидлиги яъни жорий активлари билан жорий мажбуриятларини қоплаш коэффиценти айнан пул маблағларига боғлиқ бўлган муҳим иқтисодий кўрсаткичлари эканлигини таъкидлаб ўтган.

Azriliyaning (2014) иқтисодий ва юридик луғатида молиявий барқарорлик деганда". молиявий балансда ифодаланган молиявий ҳолатнинг

барқарорлиги, активларнинг етарли ликвидлиги, зарур захираларнинг мавжудлиги" деб таъриф берилган.

Mukhambetov va Nukushevларнинг (2000) фикрича, молиявий барқарорликнинг иқтисодий моҳияти молиялаштириш манбаларида капиталнинг етарлича улушини барқарор тўлов қобилиятини таъминлашдан иборат. Шу билан бирга, молиявий барқарорлик корхоналарнинг молиявий ҳолатининг энг муҳим хусусиятларидан биридир. Корхоналарнинг барқарор молиявий ҳолати - бу ишлаб чиқаришнинг умумий ва иқтисодий омилларини моҳирона ва ҳисоб-китобларга асосланган ҳолда бошқариш натижасидир (Sheremet&Sayfulin , 2006)

Молиявий барқарорлиги корхонанинг барқарор ҳолатидан далолат берувчи белги: даромаднинг харажатлардан ошиб кетиши, пул маблағларини эркин тасарруф етиш ва улардан самарали фойдаланишдир (Dzhumagalieva, 2006).

Корхоналарнинг молиявий барқарорлигига салбий таъсир қилувчи омилларни аниқлаш бозор шароитида энг муҳим иқтисодий муаммолардан биридир, чунки молиявий барқарорликнинг йўқлиги корхонанинг ишлаб чиқаришни ривожлантириш учун маблағ етишмаслигига, унинг тўловга лаёқасизлигига ва охир оқибат банкротликка олиб келиши мумкин. Шунингдек, молиявий барқарорликни таҳлил қилиш корхонанинг ҳозирги ва келажакдаги барқарорлигини баҳолаш ҳисобланади (Higgins 2008)

Молиявий барқарорликнинг иқтисодий моҳияти асосий ва айланма ишлаб чиқариш фондларини шакллантиришнинг ўз ва қарз манбалари учун корхоналарнинг захиралари ва харажатларининг мавжудлиги ҳисобланади (Dyusembaev, 2009)

Тадқиқот натижалари ва таҳлили. Кўплаб корхоналар учун дебитор қарздорликнинг катта улушига эга бўлиши асосий масалалардан бири ҳисобланади. Дебиторлик қарзлари корхоналарнинг кредиторлик қарзларини қайтариш манбаи ҳисобланади. Катта миқдордаги дебиторлик қарздорликлари мавжуд корхоналар пул маблағларининг кескин танқислигига дуч келиши мумкин, бу эса кредиторлик қарзлари, солиқ мажбуриятлари, ижтимоий суғурта бадаллари, иш ҳақи ва бошқа тўловларнинг кечикишига олиб келади. Шу нуқтаи назардан, ҳисоб -китобларда пул маблағларининг айланишини кузатишни таъминлайдиган дебиторлик қарзларини мунтазам таҳлил қилиш ва назорат қилиш ижобий сиёсатдек кўринади.

Активларда дебиторлик қарзларининг юқори улушининг мавжудлиги ҳар қандай корхонанинг тўлов қобилиятини йўқотишига олиб келиши мумкин. Корхонанинг тўлов қобилиятининг молиявий барқарорлигини таъминлашдаги муҳим ролини инобатга олган ҳолда, ҳар қандай корхона ёки фирма ўзининг тўлов қобилиятини ошириш чораларини кўришга ва тегишли усулларни топишга интилиши табиийдир.

Корхонанинг тўлов қобилияти ва ликвидлиги ҳолатига таъсир қилувчи омиллар:

- умумий иқтисодий омиллар (инфляция, ишсизлик ва бошқалар)
- бошқарув омиллари (солиқ тизимининг беқарорлиги, сиёсий беқарорлик ва бошқалар)

- бозор омиллари (давлат томонидан қўллаб -қувватланмаслиги, маҳсулотга талабнинг пасайиши, молиявий инқироз ва бошқалар).

Корхонанинг тўлов қобилиятини ошириш учун молиялаштириш манбаларининг тузилишини тартибга солиш, яни бўш турган активларни сотиш ёки ижарага бериш ва қисқа муддатли маблағлар айланишини кўпайтириш орқали молиявий манбаларга бўлган эҳтиёжни камайтириш мумкин. Тўлов қобилиятини оширишда маълум бир дивиденд сиёсатини амалга ошириш орқали, корхона тақсимланмаган даромад ҳисобидан ўз капиталини кўпайтириши мақсадга мувофиқ.

Бундан ташқари, корхона барча ресурслардан оқилона ва тежамли фойдаланиш ҳисобидан капиталнинг рентабеллигини ошириши мумкин. Ҳар қандай корхона тўлов қобилиятини яхшилашга ҳаракат қилган ҳолда, тегишли чораларни амалга оширган ҳолда тўлов қобилиятини яхшилаши ва натижада молиявий барқарорликни янада ошириши мумкин.

Молиявий барқарорликни таъминлашда пул оқимини кўпайтиришнинг бир неча усуллари тавсия қилишимиз мумкин, улардан энг самаралиси:

- харажатларни камайтириш;
- захираларни конвертация қилишни амалга ошириш;
- асосий воситаларни ишлатишдан қўшимча пул маблағларини олиш;
- капитал қўйилмалар режаларини қайта баҳолаш орқали пул тушумларининг кўпайишини таъминлаш (Urmanbekova, 2017).

Корхоналарнинг ўзининг харажатларини қайтадан кўриб чиқиш, зарур бўлмаган харажатларни қисқартириш, ходимлар лавозимларини кўриб чиқиш орқали боғлиқ бўлган штатларни бирлаштириш орқали ойлик маош тўловларини оптимизация қилиш мақсадга мувофиқ. Қўшимча даромад манбаларини излаб топиш, бўш турган бино-иншоотларни ижарага бериш ва сотиш орқали қўшимча маблағлар жалб қилиш, ишлаб чиқариш ва таклиф қилинаётган хизматларини диверсификациялаш орқали барқарор пул тушимларини таъминлаш. Айланма маблағлари учун қимматли қоғозлаш билан боғлиқ операцияларни ривожлантириш керак.

Кредитор ва дебитор қарздорликларни бошқаришда орқали молиявий фаолиятларини тартибга солиш орқали молиявий барқарорликни таъминлаш ва рентабиллик кўрсаткичларни яхшилаш мақсадлидир.

Молиявий фаолият ўзгарганда самараси кам бўлган инвестиция лойиҳалари тўхтатилиши керак (Mutanov ва бошқа, 2019; Ziyadin ва бошқалар; 2019).

Хулоса қилиб айтганда, молиявий барқарорликни мустаҳкамлаш бўйича самарали чоралар сифатида қўйидагиларни амалга ошириш мақсадга мувофиқдир:

- корхона фаолиятдан келиб чиққан ҳолда харажатларини оптималлаштириш;
- товар ва хом-ашёлар бўйича захираларининг конвертациясини жадаллаштириш ҳамда зарур бўлмаган захираларни камайтириш;
- бўш турган асосий воситаларни сотиш ва ижарага бериш орқали қўшимча маблағлар жалб қилиш;
- кредитор ва дебитор қарздорликларни бошқариш;

- режалаштирилган капитал қўйилмалар ҳисобига пул тушумининг кўпайишини таъминлаш;
- қўшимча молиялаштириш манбаларидан пул оқимининг кўпайтириш: корхоналарнинг қимматли қоғозлар билан боғлиқ фаолиятларини ривожлантириш ҳамда инвестицион жозибадорликни ошириш.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Azrilian A. N., *Economic and legal dictionary*, 638 (Institute of the New Economy, Moscow, 2014)
2. Mukhambetov T. I., Nukushev A. G., *Bankruptcy and anti-crisis management of the enterprise*, 607 (Training allowance, Almaty, 2000)
3. Sheremet A. D., Sayfulin R. S., *Methodology of financial analysis*, 512 (Infra-M, Moscow, 2014)
4. Dzhumagalieva Zh. G., *The Russian-English-Kazakh Dictionary of the Accountant and Auditor*, 336 (IzdatMARKET, Almaty, 2006)
5. Higgins R. S., *The financial analysis. Tools for making business decisions*, 464 (WilliamsPublishingHouse, Moscow, 2008)
6. Dyusembaev K. Sh., *Analysis of financial statements*, 366 (Economics, Almaty, 2009)
7. Urmanbekova I. F., *Young scientist*, 17, 391-394 (2017)
8. Mutanov, G., Ziyadin, S., & Shaikh, A. A., *Entrepreneurship and Sustainability Issues*, 6(4), 2136-2158 (2019). DOI: 10.9770/jesi.2019.6.4(41)
9. Ziyadin, S., Streltsova, E., Borodin, A., Kiseleva, N., Yakovenko, I., & Baimukhanbetova, E., *Sustainability*, 11(9), 2544, (2019). DOI: 10.3390/su11092544
10. М.Қ.Пардаев, И.Т.Абдукаримов, А.А.Абдиев, Б.И.Исроилов Корхоналарда молиявий ҳисоботлар таҳлили. Ўқув қўлланма. Тошкент, Солик; Академияси, 2008.
11. Хакимов Б., Холмирзаев У. Пул маблағлари ҳисоби ва таҳлилини халқаро тажрибалар асосида такомиллаштириш. “Халқаро молия ва ҳисоб” илмий электрон журнали. № 1, февраль, 2020 йил., www.interfinance.uz